

Nincs feloldozás

Függetlenül attól, hogy a Magyar Filmakadémia Egyesület által adományozott életműdíjat Szabó István megkapta-e, vagy sem, és ha megkapta, átvette-e, vagy sem, az 1938-ban született filmrendező évtizedek során egységes és hatalmas életművet alkotott, amely nélkül nemcsak a magyar filmtörténet, de a 20. századi magyar és európai történelem sem lenne az, ami lett, és ami a jövő történetírói kezében lesz. A moziban most bemutatott filmje, a *Zárójelentés* mintha az életmű lezárására utalna, de az se jogosulatlan, ha a filmet a rendszerváltozás rekviemjeként nézzük és értjük. A rendező egyike volt az elsőeknek, aki a rendszerváltozást követően felemelte szavát a vesztesek mellett, akiket a poszt szocialista világ a lét peremére vetett. A fájdalom, mely az 1991-ben készült *Édes Emma, Drága Böbe* című filmjét áthatja, ma is él.

Szabó István egy faluhelyen élő elképzelt mai magyar kis közösség mikrokozmoszába helyezi saját történetét, mely minden dramaturgiai trükkötől, hatáskeltő műfogástól mentesen a maga csupasz mivoltában hat, mégpedig rendkívüli erővel. Az erő forrása a főhős, dr. Stephanus Iván kardiológus főorvos professzor látszólag egy tömbből faragott sikeres élettörténete, melyen a sors két hatalmas repedést ejtett.

A film az élettörténet megroppanásával kezdődik. Stephanust nyugdíjazták, kórháza áldozatul esik a kórházi hálózat racionalizálásának,

melynek célja a kevesebb ágy, a kevesebb beteg, s főként a kevesebb költség. A főorvos huszáros vágással úgy határoz, hogy házi orvosként visszatér a faluba, ahol már apja is körzeti orvosként dolgozott évtizedeken át.

A falu lakosai nagy becsben tartják az idős Stephanus doktor emlékét, utcát is elneveznek róla, de már semmi sem ugyanaz, mint ami a rendszerváltozás előtt volt. A film nem szociográfia, nem mutatja meg, nem mondja el, hogy mi történt a termelőszövetkezettel, hova vándoroltak a fiatalok, miért ment tönkre a pékműhely, hova lett a párttitkár. Csak a megmaradtak megtört, fáradt, gyanakvó arcát látjuk, a kifejezéstelen tekinteteket, a halálra megérett testeket. Szabó István telibe talált, amikor a rendszerváltozás által ejtett társadalmi sebek sokaságából a megnyomorított és megszorított betegek kezelésére és gyógyítására hivatott egészségügyi szervezet működését állította a történetészövés középpontjába. A rendező-forgatókönyvíró azt is jól látja, hogy a működés kegyetlensége, antihumanizmusa, együttérzésre való képtelensége nem vált ki tiltakozást a népből, a betegek és a hozzátartozók a halálra szánt egykori gladiátorok módjára mennek végső útjukra a kórházba, ha a primitív kommunikációs viszonyok egyáltalán lehetővé teszik, hogy eljussanak odáig.

Az egészségügyi milió azonban csak arra szolgál, hogy a moziban töltött 118 perc idején látható történetek lekössék a néző figyelmét.

A *Vészhelyzet* sorozaton szocializált nézők szeretik az orvosi történeteket, melyekben szüntelen ott leskelődik a halál, szírenázik a mentő, fröcsköl a vér, elájul, rosszul lesz egyik vagy másik szereplő. Stephanus doktor emberi és erkölcsi nagysága ebben a környezetben bontakozik ki a szemünk láttára.

A voltaképpeni történetet a Stephanus visszatérése által újra és újonnan élesztett személyközi viszonyok hordozzák, ezek a filmpercek múlásával lassan, hínárszerűen befonják és megbénítják a doktor kísérletét, hogy újrakezdje életét. Itt mutatkoznak meg a robusztusan megírt forgatókönyv előnyei. Minden szereplőt Stephanus kisugárzásában látunk, amely éles fényvel világítja meg karakterüket, akár szeretik, akár gyűlölik az orvosprofesszort, akit Klaus Maria Brandauer játszik egyre intenzívebb beleéléssel. A jól definiált szerepek ideális játéklehetőséget adnak a nagyszerűen kiválasztott színészeknek, akik, mint Szabó korábbi filmjeiben, csúcsteljesítményt nyújtanak. Udvaros Dorottya inkább operadiva, mint feleség, aki nem érti, hogy férje mit keres az Isten háta mögötti településen. Stephanus anyját Csomós Mari alakítja átütően. Önző szeretetével kisajátítaná fiát, Udvarosnak esélye sem lenne, ha a mama nézése ölni tudna. Kerekes Éva játssza a tragikus sorsú Énekeserzsi szerepét, aki nem tudja kivonni magát Stephanus bűvköréből, és a film végén öngyilkos lesz. Kulcsszerepét kiválóan alakítja Eperjes Károly, a falu plébánosa, Stephanus hajdani osztály-és vetélytársaként. Stephanus asszisztense a háziorvosi rendelőben Szirtes Ági, akinek szerelméért a két fiú annak

idején versenyzett. Feledhetetlenek a pillantásai, melyekben csehovi sorának rezdüléseit látjuk.

A háziorvos ellenfele a faluban a polgármester, akit Stohl András alakít élethűen. Amikor ünnepi beszédet tart, temetésen áll némán, a falu népét ámitja a soha meg nem épülő gyógyfürdőről, hatalmas dolgozósobája mélyén íróasztala mögött ülve munkát imitál, ha nem tudnánk, hogy filmet nézünk, azt hihetnénk, hogy dokumentumfilmet látunk, a hajdan Gazdag Gyula által művelt zsánerből. A párttitkár visszatért.

A polgármester szabadítja el a falu kiszolgáltatott lakóinak közösségében a gyűlölet, az irigykedés, az érzéketlenség, a durvaság szemeiből kovácsolt láncot, melynek szorításából Énekeserzsi a halált, Stephanus Iván az önkéntes távozást választja. Nincs már egyházügyi hivatal, mely kikényszeríthetné Kristóf atya eltüntetését a faluból, az áthelyezéshez egy másik plébániára elég a polgármester telefonja a püspöki aulába.

Keretezi a történetet egy néma szereplő, Andorai Péter, aki akár egy Beckett-darabban, csak ül és néz. Mindent lát, mindent tud, de nem tesz semmit, mert tudja, hogy nincs remény.

A filmet azonban Szabó István nem azért írta és rendezte meg, hogy a rendszerváltás kudarcáról, az emberi hitványságról és nagyságról mondjon el történetet. A Koltai Lajos által nagyszerűen fényképezett, jó ütemben vágott, szerkesztett, csodálatos színészi alakításokkal teli, pergően előadott történet csak ürügy arra, hogy a művész megkísérelje a szembenézést egykori önmagával, válaszoljon azokra a megfoghatatlan vádakra, melyeket 2006-ban fogal-

mazott meg egy történelmi babérokra vágyó újságíró kontextusukból önkényesen kiragadott mondatok alapján. A mondatokat kétségen kívül a később világhírű filmművész írta halálosan megfélemlített ifjú filmesként 1957 és 1963 között, de forráskritikailag szemlélve ezek a szövegek nem vehetők komolyan. A nyilvánosságra hozott vád megütötte a rendezőt, aki képtelen volt azonnal meggyőzően reagálni, s válaszai inkább növelték, mintsem csökkentették a zűrzavart. Tudta, hogy igazságtalan támadás érte, de nem tudta, mit és hogyan kell mondania.

Tizennégy évvel később a *Zárójelentés* adott alkalmat arra, hogy megszülessen a válasz. Stephanus doktor lejáratására és ellehetetlenítésére a polgármester ugyanazt a módszert választotta, mint amit 2006-ban a művész ellen alkalmaztak. A támadás óta eltelt idő megérellelte és elmélyítette a választ, mely, mint a filmből kiderül, nem egyszavas, nincs benne sem igen, sem nem. A fiatal Stephanus lelkét olyan bűn nyelte el, melyet nem választott, a körülmények hatalma mért rá. Szavai a Milétozban élt csodálatos filozófus, Anaximandrosz 2500 évvel korábban kimondott szavait visszahangozzák, aki azon az állásponton volt, hogy „amiből a dolgok létrejönnek, szükségszerűen abba kell pusztulniuk is, hisz bűnhődniük kell, és megítéltetniük jogtalanságaikért az idő rendje szerint”. Stephanus ártatlannak született, de az idő rendje szerint utolérte a bűn, melyért nem ő, hanem a korábban születettek fe-

leltek. Az élet nem állt meg, miközben tette a dolgát, építette sikeres karrierjét, új nemzedékek léptek színre, akikre ha akarták, ha nem, az új körülmények új bűnöket kényszerítettek. Szabó István válasza az őt ért vádakra az, hogy a keletkezés és a pusztulás örök körforgása senkinek sem kínál utat a menekülésre. Elviselhetetlen terhet ró ez az álláspont a film kérlelhetetlen kritikusa-ra, akik képtelenek belátni, hogy a később születés nem ad jogot nekik arra, hogy ítéljenek az előbb születettek felett a nekik tulajdonított bűnökért. Egyetlen lehetőség a megbocsátás, a nagyvonalú segítség, melyre Stephanus példát mutat, amikor a faluból távozva visszafordul, hogy megmentse a bűnös polgármester életét.

Az utolsó jelenetben Stephanust látjuk, amint a bűnére bocsánatot nem nyert Tannhäusert kísérő kórusban énekel a színpadon, szürke csuhát visel, jön felénk a többiekkel, de nem tudjuk, mit döntött felőle Rómában a pápa, kapott-e vagy sem feloldozást. Ez a jelenet visszamenőleg spiritualizálja a filmet, megemeli a tétet, s arra kényszerít mindenkit, aki végignézi a 118 percet, hogy kérdezze meg magától, megbűnhődte-e már a múltat és a jövőt.

Zárójelentés. Rendező-forgatókönyvíró: **Szabó István.** Operatőr: **Koltai Lajos.** Producer: **Sándor Pál.** Szereplők: **Klaus Maria Brandauer, Udvaros Dorottya, Eperjes Károly, Stohl András, Kerekes Éva, Szirtes Ági, Andorai Péter.**